

Sosyal Problemleri Çözmede Aile Yaşam Döngüsünün (AYD) Önemi¹

- Doç. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR*
- Doç. Dr. Celalettin VATANDAŞ*
- Prof. Dr. Ömer TORLAK**

Öz

Aile Yaşam Döngüsü (AYD) hem bireyi hem de toplumu etkileyen aileyi ve işlevlerini anlamada önemli bir araçtır. AYD evlilikten önce başlayan ve ailenin son üyesinin ölümüne kadar süren uzun bir süreçtir. AYD yaklaşımı aileyi zaman değişkenine bağlı olarak ele almaktadır. Ailenin zamana bağlı olma özelliği aileyi uzun bir zaman boyunca gözlemeyi gerektirmektedir. AYD'nin aşamalarını ve farklı özelliklerini ortaya koymaya çalışan akademik araştırmalar aynı zamanda sosyal problemlerin anlaşılmasına ve çözümlerinin bulunmasına da katkı sağlamaktadırlar. Bu çalışma, Türk ailelerine has AYD ve özelliklerinin ortaya koyulmasının gerekliliğini literatüre dayalı olarak teorik bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır.

Abstract

Family life cycle (FLC) is an important tool for understanding family and its functions that affects on both person and society. FLC is a long process that begins before the marriage and continues through the death of last member of the family. FLC approach takes up the family stages related to time variable. This characteristic of FLC requires observing the families for a long time period. The studies about the stages of FLC and the different characteristics of families contribute to comprehend social problems of families and to resolve these problems. This study examines theoretically the important of FLC with specific reference to Turkish families.

(*) Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

(**) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

(1) Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen "Tüketim Kalıplarını Tanımlayıcı Bir Unsur Olarak Aile Yaşam Döngüsü" adlı projesinin, araştırma sorusunun kamuoyu ve ilgililerle paylaşılması amacıyla hazırlanmıştır.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dinamik değişimleri gözlemek çoğu zaman imkânsızdır. Özellikle kültürel alanda yaşanan değişimleri gözlemek çok uzun yıllar alan bir iştir. Her gün aynanın karşısına geçen birey, kendi değişimini ancak geçmişe ait kayıtları gösteren fotoğraf ve filmlerle kıyaslama imkânı bulduğunda fark edebilmektedir. İçinde bulunduğumuz ailelerin yapısında meydana gelen değişimler de aynı şekilde kıyaslanabilmektedir. Aileler bireyleri değiştirip dönüştürürken, toplumun dinamik ve en küçük yapı taşı olarak sürekli bir dönüşüm halindedir. Bu dönüşüm, dünyanın ve ülkenin sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi gidişatıyla da ilgilidir. Sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler ailelerde geçmişte yaşanmayan olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda aile içinde barındırdığı üyelerin yaşlarına ve tecrübelerine bağlı olarak bir 'kurumsal yaşlanma' dönemi de geçirmektedir. Aile evlilikle başlayan, kurucularının ölümüne kadar uzanan dinamik bir yapı ve süreç olarak anlam ve işlev kazanmaktadır. Bu sosyal yapı yaşamı süresince belirli aşamalardan geçerken aynı zamanda topluma yeni bireyler kazandırmakta, yeni bireylerle toplum arasında iletişim görevini üstlenmektedir.

Bireylerin yaşamında fiziksel, psikolojik veya toplumsal bir karşılığa denk düşen tutum ve davranışlar, bireysel yaşamın çeşitli evrelerinde birbirlerinden ayrılmakta ve farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmada bireyin içinde bulunduğu yaşam dönemlerinin, üyesi olduğu ailenin ve mensubu olduğu kültürel çevrenin etkisi belirleyici niteliktedir. Örneğin yaşam dönemlerini dikkate alarak ifade etmek gerekirse, açıktır ki yaş ilerledikçe ihtiyaçlar, ihtiyaçların önem sırası, ihtiyaçların karşılanma biçimleri ve miktarları değişmektedir. Bireysel yaşam dönemlerini oluşturan *bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, olgunluk, yaşlılık* dönemlerinde bireyin tutum ve davranışları büyük oranda farklı-

laşmaktadır. Aynı şekilde toplumsal yapının bir gereği olarak *nişanlılık, yeni evlilik, yeni evli ve küçük çocuklu, evli ve yetişkin çocuklu* olma dönemlerinde de bireyin tutum ve davranışlarında belirgin bir farklılaşma gözlemlenmekte ve hatta bu aile üyeliğine göre şekillenen aşamalarda bireysel gelişim de etkilenmektedir. Bu açıdan bireyin tutum ve davranışlarının belirleyicisi olarak aile yaşamının değişik aşamalarının bilimsel olarak incelenmesi dikkate değerdir.

Aile yaşamı içinde belirli dönemlerde aile üyesi olan bireyler, belirli davranışlara zorlanmaktadır. Bu zorlayıcı normatif güçler ve bireylerin bu güçlere karşı verdiği tepkiler, önemli tutumları oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında en basit şekliyle bireyin davranışlarını açıklamada ailenin etkili olduğu bilinmektedir. Bireylerin, bir bayrak yarışında olduğu gibi rollerini ve görevlerini bir sonraki üyeye devrettikleri aile yapısı ve süreci içinde bireylerin aileden farklı kazanımlar elde ettiği de bilinmektedir. Toplumun diğer unsurlarıyla da aile farklı dönemlerde farklı ilişkiler kurma gereği duymaktadır.

Ailenin toplumsal bir birim olarak yaşamı boyunca geçirdiği aşamalar olarak isimlendirdiğimiz Aile Yaşam Döngüsünün (AYD) aşmalarının belirlenmesi, her bir aşama ile çevrede gelişen toplumsal olaylar arasındaki ilişkileri anlamak hem toplumsal hem de bireysel olarak önemlidir. Ailenin yaşam süresi boyunca yaşanan olay bir tür döngüdür. Ancak bu döngü bir "kısır döngü" değildir. Döngü, bir sonraki temsilcinin de varlığıyla ve katılımıyla son derece dinamik ve değişken bir hal almaktadır. Örneğin nişanlılık dönemine anne-babasından yaklaşık 20 yıl sonra geçen bireyler kendi kişiliklerinin ve ailelerinin önceliklerine uygun kararlar vermeye çalışmaktadır. Evlilik dönemine verilen isim ne kadar aynı olsa da sergilenen davranışların aynı olması imkânsızdır. Aile yaşam döngüsü, bir kulenin etrafına yapılmış bir merdivenden çıkan kişilerin belirli aralıklarla aynı manzara ile karşılaşmasına

benzemektedir. Merdivenler bireyleri giderek daha yükseğe çıkardığı için görüş açısı gittikçe genişlemektedir. Aynı manzaraya bakan bireylerin bakma zamanları arasında yıllar olabilmektedir. Dolayısıyla aynı noktadan aynı manzaraya baksalar da aynı şeyleri görememektedirler. Bu durum ise nesiller arasında bir çatışma doğmasına neden olabilmektedir. Çünkü aynı aşamalardan geçtiğini düşündüğümüz aile üyelerinin gördükleri manzaralar, yanlarındaki yol arkadaşları, tecrübeleri, birikimleri ve öncelikleri sürekli değişmektedir.

Ülkemizde aile konulu araştırmalar genellikle sosyologlar tarafından yapılmaktadır. Halbuki disiplinler arası çalışmalar ile çalışmaların perspektifinin genişletilebilmesi mümkündür. Her birinin çalışmaları aile hakkında bize daha çok ve geniş perspektiften bilgi sunan bilim adamlarının çalışmalarının yeni perspektiflerle geliştirilmesi gerektiği açıktır. Bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunda ailenin durumu yatay kesit olarak ele alınmış, ailenin bütün olarak geçmişle birlikte ele alınarak bireyi nasıl etkilediği konusu üzerinde durulmamıştır. Başka bir ifadeyle ailenin belirli bir zaman diliminde bireyi çeşitli açılardan nasıl etkilediği konusu araştırılmıştır. Türkiye’de sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda ailenin dinamik yapısını gözlemek üzere uzun soluklu çalışmalara yönelme birkaç çalışma ile sınırlı kalmıştır. Oysa zaman tüneline geçen ailenin dinamik yapısının bu sırada değişmekte olduğu, içinden geçmekte olduğu tünelde değişikliklere yol açtığı, aynı zamanda içinde yer alan bireyleri de dönüştürdüğü bilinmektedir. Zaman tüneline belli aşamalarına ait çalışmalar literatürümüzde oldukça önemli bir yer tutarken zaman tüneli boyunca ailenin, toplumun ve bireylerin nasıl dönüştüğü konusu bu güne kadar bir bütün olarak incelenmemiştir. Başka bir ifade ile aile çalışmalarında zaman boyutu çoğu kez göz ardı edilmiştir. Halbuki zaman ailenin işleyişinin ve çevresiyle ilişkilerinin anlaşılmasında önemli bir değişkendir.

AİLE ARAŞTIRMALARI

Aile üzerinde yapılan pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların hepsini birden burada anmak imkânsızdır. Ancak aile hakkında yapılan çalışmaları, konu başlıklarına göre tasnif etmek gerekirse, çalışmaları yapan bilim adamlarının verdikleri önceliklere göre şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Aileyi hane halkı olarak ele alan ve ekonomik bir birim olarak ele alan araştırmalar (Commuri ve Gentry, 2000; Rosen ve Granbois, 1983),
- Aileleri yapısal olarak sınıflandırmaya yönelik araştırmalar (Rindfleish vd., 1997; Georgas vd., 1997),
- Kadınların çalışma durumlarına göre yapılan araştırmalar (Reilly, 1982; Weinberg ve Winer, 1983; Strober ve Weinberg, 1980, Arpacı ve Ersoy, 2007),
- Cinsiyetler ve rolleri üzerine yapılan araştırmalar (Ahuja, 1993; Ball vd., 1995; Yavas ve Babakus, 1994),
- Ailede verilen kararlar üzerine yapılan araştırmalar (Beatty ve Talpade, 1994; Holdert ve Antonoides, 1997; Lackman ve Lanasa, 1993),
- Aile içinde yaşanan çatışmalar ve çözümleri üzerine araştırmalar, (örneğin psikolojik araştırmalar),
- Kültürler arası karşılaştırma yapan aile araştırmaları (Hempel, 1974; O’Connor vd., 1985),
- Çocuklar ve aile (Ekstrom, 1995; John, 1999; Kim ve Lee, 1997),
- Tüketimin belirleyicisi olarak (Burns ve Gentry, 1990; Burns, 1993; Güven, 1991; Saracel vd., 2002; Özmete, 2004; Ayan, 2004),
- Aile içindeki bireylerin psikolojik yönleri, çatışmalar ve çözümler (Carter ve McGoldrick, 1999; Aktaş, 2004),

- Aile bireylerinin kalıtsal nedenli sağlık sorunları ile ilgilenen araştırmalar (DudokdeWit vd., 2002).

Bunların hepsi bilimsel anlamda olmak üzere aile kurumunu yapısal ve işlevsel özelliklerini belirlemeye küçük ya da büyük katkı sağlayan çalışmalar. Ailede yaşanan değişimleri daha iyi anlamak için yapılan bu çalışmaların daha faydalı olabilmesi için AYD aşamalarının da dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Özellikle ülkemizde yapılan çalışmalar ele alındığında ailenin yaşam döngüsü temelli çalışmalara rastlamak çok zordur. Aileyi değişik açılardan ele alan çalışmalar elbette ki ailenin ve aile içinde yaşayan bireyin davranışlarını daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Ancak AYD'nin belirlenmesi, kamu yöneticilerinin, sosyal bilimler araştırmacılarının ve sivil toplum kuruluşlarının daha isabetli çalışmalar yapabilmeleri bakımından elzemdir.

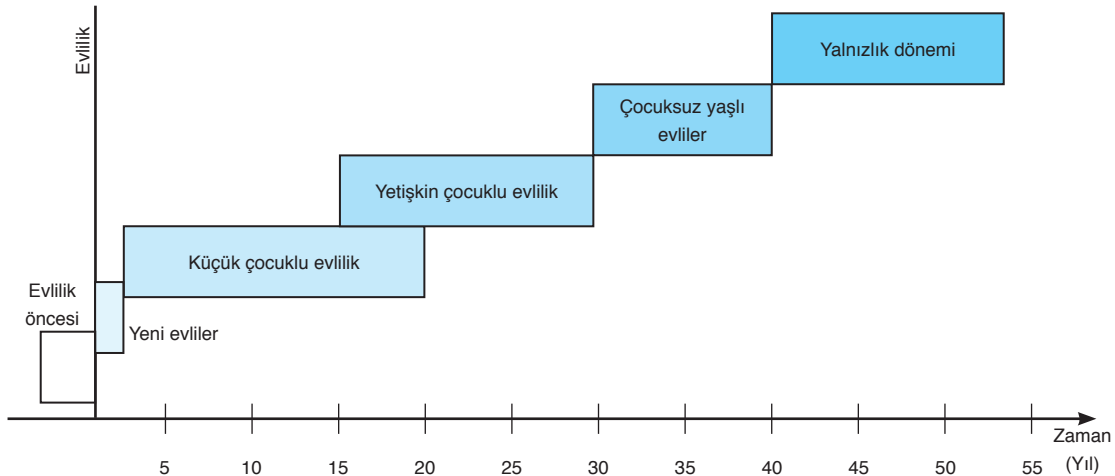
AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ BELİRLEME ÇALIŞMALARI

Birey, çocuklukta, gençlikte, olgun yaşta farklı davranışlar sergilemektedir. Bu farklılıkların sadece yaştan kaynaklandığını söylemek doğru olma-

yacaktır. Büyük oranda gelirindeki ve üstlendiği rollerdeki değişimlere de bağlı olacaktır. Bir referans grubu olarak aile, bireyin her türlü kararlarında etkili olmaktadır (Burns ve Gentry, 1990). Referans grubu olarak uzun yıllar (çoğu zaman ömür boyu) bireyin davranışı üzerinde etkili olan aile, bu süre içerisinde farklı yaşam dönemlerinden geçmektedir.

Genel olarak bu dönemler evlilik öncesinden başlatılarak evliliğin sona ermesinden sonra yalnız yaşayan yaşlıların yer aldığı bölümün sonunda sona eren, toplumsal olayları açıklamaya yardımcı olmaktadır. Çoğu zaman 18–22 yaşlarında (biraz daha erken ya da geç olması da mümkün) başlayan evlilik yolculuğu bireyin ölümüne kadar etkisini sürdürmektedir. Türkiye’de ortalama ömür süresinin 68–72 yıl olduğu kabul edildiğine göre bu yaklaşık 50 yıllık bir dönemi ifade etmektedir. Bu uzun zaman içinde evlilik, birçok aşamadan geçmekte ve birey üzerinde birçok konuda kalıcı etkiler bırakmaktadır.

Şekil 1’de görüldüğü gibi aile, evlilik birliği kurulmadan önce ve kurulduktan sonra belirli aşamalardan geçmektedir. İlk tespit olarak şunu söylemek mümkündür: Evliliğin ilerleyen aşamaları ilk aşamalarına kıyasla çok daha uzun sürmektedir.

Şekil 1. Evlilik Süresi Boyunca AYD Aşamaları

Şekil 1'deki süreler araştırmacıların gözlemlerine dayalı olarak tahmini olarak oluşturulmuştur, herhangi bir alan araştırmasına dayanmamaktadır. Şekil yalnızca üzerinde çokça durulan evliliğin ilk aşamalarının uzunluğu ile sonraki aşamalarının kıyaslanabilmesi amacıyla çizilmiştir. Şekille aynı zamanda bazı aşamaların birbirini izlerken iç içe geçmiş aşamaların varlığına (örneğin yetişkin çocuklu ailelerin aynı zamanda küçük çocuğa sahip olabilmeleri gibi) dikkat çekilmeye çalışılmaktadır.

AYD'nin aşamalarını bazı bilim adamları "aşama" olarak bazıları "kariyer" olarak isimlendirmişlerdir. 1931 yılından bu yana AYD aşamalarını ve özelliklerini tespit etmeye yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. İlk çalışmalardan itibaren AYD aşamaları 4 ile 10 aşama arasında tespit edilmiştir. Farklı çalışmalarda AYD aşamaları farklı kriterlere dayalı olarak belirlenmiştir. Farklı araştırmacıların öngördükleri AYD aşama sayısı ve temel aşamaları aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo 1. AYD Aşamaları Belirleme Araştırmaları Özet Tablosu

Araştırmacı	Aşama sayısı	Temel aşamalar
Caret ve McGoldrick	6 aşama	Evden ayrılış, yeni bir aile oluşturmaya hazırlık, küçük çocuklu aileler, yetişkin çocuklu aileler, aileden ayrılan çocuklar, geç hayatı olan aileler
Sorokin, Zimmerman ve Galphin	4 aşama	Ekonomik bağımsızlığını sağlamış yeni evliler, bir veya daha fazla çocuğu olan çiftler, kendine yetmeyi öğrenmiş çocuğu olan çiftler, yaşlı çiftler
Kirkpatrick, Cowles ve Tough	4 aşama	Okul öncesi çocuklu, ilköğretim ve lise çağında çocuğu olan, üniversite çağında çocuğu olan, yaşlı aileler
Loomis	4 aşama	Çocuksuzlar ve yeni çocuklular, küçük çocuklular, 14-36 yaş arası çocuğa sahip büyük çocuklular, yaşlı aileler
Bigelow	7 aşama	Kuruluş, okul öncesi ve yeni çocuklular, ilköğretim çağında çocuğu olanlar, lise çağında çocuğu olanlar, üniversite çağında çocuğu olanlar, geri dönen çocuğu olanlar, emeklilik
Glick	7 aşama	İlk evlenme, ilk çocuğun doğumu, son çocuğun doğumu, ilk çocuğun evlenmesi, son çocuğun evlenmesi, çiftlerden birinin ölümü, diğerinin ölümü
Duvall ve Hill	7 aşama	Çocuksuzluk, ilk çocuktan son çocuğun doğumuna kadar genişleme, okul çağı, son çocuğun aileye katılmasıyla gelen istikrar, çocukların evden ayrılmasıyla başlayan küçülme, evde çocuğun olmadığı dönem arkadaşlık, eşlerden birinin ölümü
Rodgers	10 aşama	Çocuksuz-yeni aileler, bebekli aileler, okul öncesi çocuğu olan aileler, okul çağında çocuğu olan aileler, yetişkinlik çağında çocuğu olan aileler, genç yetişkin aileler, ayrılan çocuğu olan aileler, tüm çocukları evden ayrılmış orta yaşlı aileler, yaşlı aileler, dulluk (Rodgers bazı aşamaları kendi içinde de aşamalarına bölerek toplamda 23 aşamalı bir döngüyü esas almıştır).
Wells ve Gubar	7 aşama	Bekârlık, yeni evliler, küçük çocuklu yuva, büyük çocuklu yuva, evden ayrılmış çocuğu olan yuvalar, evde çocuğu kalmamış aile reisinin hala çalıştığı yuvalar, aile reisinin de emekli olduğu yuvalar, yalnız yaşayan ve çalışan, yalnız yaşayan ve emekli
Duvall	7 aşama	Çocuksuz evliler, bekletiler, okul öncesi çocuğu olanlar, okul çağında çocuğu olanlar, ergenlik döneminde çocuğu olanlar, ilkinden sonuncusuna çocukların evden ayrılması, emekli oluncaya kadar orta yaşlı aileler, emeklilikten ölüme kadar yaşlı aileler
Schiffman ve Kanuk	9 aşama	Yeni evli çocuksuz çiftler, geç evlenmiş çiftler, ilk çocuğu geç olan çiftler, çocuksuz genç boşanmışlar, çocuklu genç boşanmışlar, çocuklu orta yaşlı boşanmışlar, evden ayrılmış çocukların geri döndüğü (boşanma, ekonomik nedenler vs.) aileler, evlilik bağı olmaksızın birlikte yaşayanlar, genç ve orta yaştaki evlenmemişler, eşi ölmüş dullar. (Yazarlar, yaşam dönemlerini birbiri peşi sıra gelecek şekilde değil, diğerlerinin eksiklerini tamamlayacak şekilde sırasız saymaktadırlar.)

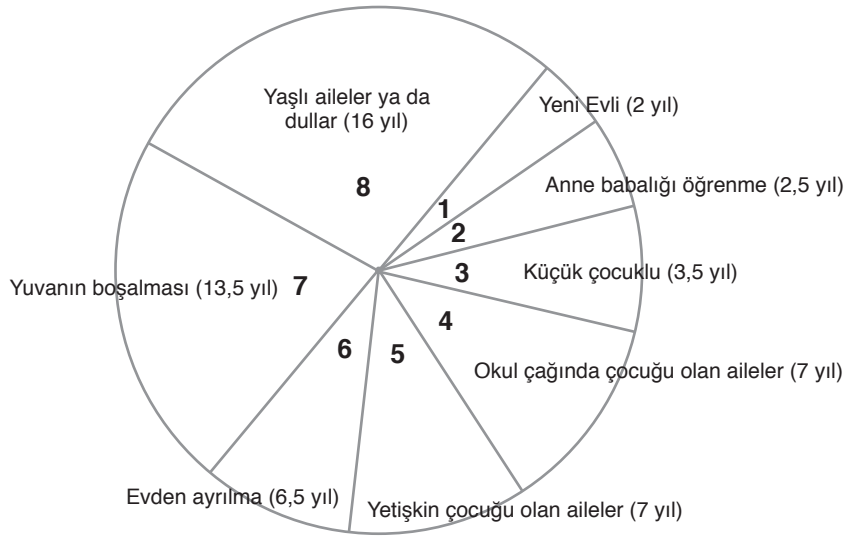
Kaynaklar: Murphy ve Staples (1979), Carter ve McGoldrick (1999), Schiffman ve Kanuk'tan (2000) derlenmiştir.

BAŞKA ÜLKELERDE YAPILAN ÇALIŞMALARDA ÖRNEKLER

Türkiye’de “AYD” veya “aile yaşam döngüsü, aile hayat eğrisi” olarak ifade edilen bu konuda tespit ettiğimiz kadarıyla Güven’in çalışması (1991) dışında bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada aile yaşam dönemleri; *başlangıç, genişleyen ve daralan* aileler olmak üzere üç dönem olarak ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada yer alan dönemleri tespit etmek için bir alan çalışması yapılmamış bir ön kabule dayalı olarak sınıflandırma yapılmıştır.

Ön kabule dayalı sınıflandırma yapmak bir ölçüde problemlere çözüm bulmaya yardımcı olmakta ancak gerçek duruma ne kadar uyduğu konusun-

da kuşku bırakmaktadır. Örneğin ülkemizde yaşlı dulların (eşi ölmüş kişilerin) yalnız başlarına kaç yıl yaşadığına dair bir tespit yoktur. Kadınlar ve erkekler için yapılmış ayrı çalışmalar olmadığı gibi kentlerde ya da küçük yerleşim yerlerinde yaşayan yaşlıların bu dönemde ne kadar yaşadıkları bilinmemektedir. Geniş ve çekirdek aile tiplerinde bu değişimin farklılık gösterip göstermediği tespit edilmiş değildir. Aşağıda ABD’de yapılan bir çalışma görülmektedir. Bu tür bir çalışma henüz ülkemizde yapılmamıştır. Bu grafik Türkiye için geçerli olduğu için değil bu şekilde yaşam dönemlerinin uzunluklarının belirlenmesi gerektiğini ifade etmek için çizilmiştir.

Şekil 2. ABD’de Aile Yaşam Dönemleri ve Süreleri

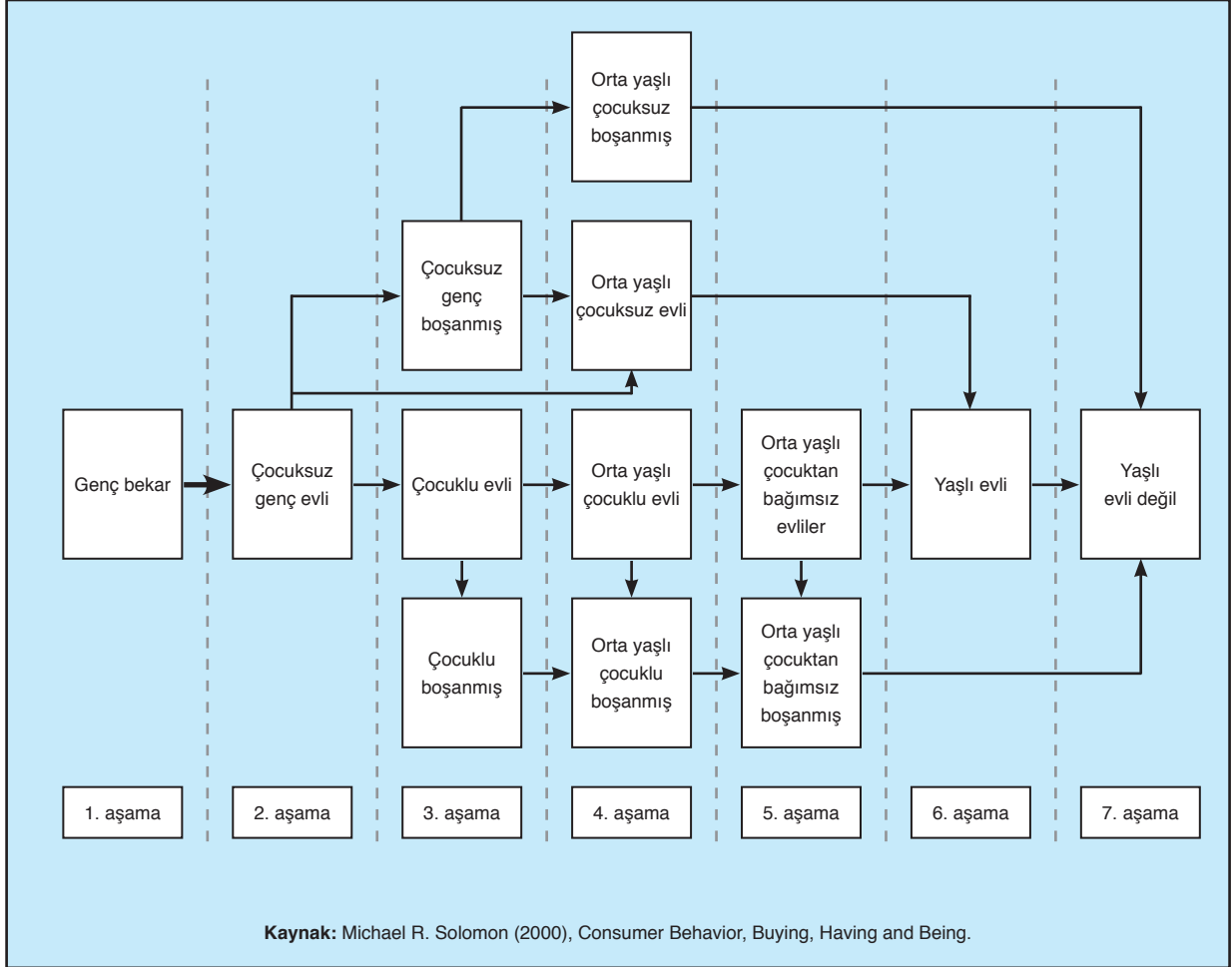
(Wendy Crepo, 2007, [\(27.4.2007\)](http://www.uen.org/Lessonplan/downloadfile.cgi?=-13315-b-18196-chap_10_life_cycle.ppt&filename=chap_10_life_cycle.ppt)).

AYD’ye ilişkin ayrıntılı tespitlerin yapılabilmesi ve her dönemde gerek devletin, gerekse özel sektörün kullanabileceği kullanışlı ve alan araştırmasına dayalı bilgilerin üretilmesi gereklidir. Bu tür araştırmaların gecikmesi durumunda bu tür bilgilere ihtiyaç duyan; ancak esas ilgi alanı başka olan bilim adamlarının kullanabileceği doğru bir

bilgi bulunmadığı için ya eksik tespit yapılacak ya da varsayımlara dayanılacaktır. Her iki durum da, yapılacak bilimsel araştırmaların eksik kalmasına neden olacaktır. Buna çözüm arayan ve tıp alanında bir bilim adamının yaptığı gibi batıda yapılmış bir çalışmayı aynen alarak ülkemizde de geçerli olduğunu düşünmek de mümkündür. Ancak küçük

gözlemler ve kitabi bilgiler bile başka ülkelerdeki yaşam döngüsü aşamaları ile Türkiye'dekinin farklı olabileceğini anlamaya yetebilmektedir. Örneğin birçok batı ülkesinde 18 yaşına gelen çocuklar ar-

tık aileden ayrılırken, ülkemizde ailenin bakımına/yardıma muhtaç olarak kalma (çocuk olarak algılanma) yaşı daha ileri yaşlara kadar sürebilmektedir.

Şekil 3. Aile Döngüsü Aşamaları (ABD'li Aileler İçin)

Şekil 3'de ABD için yapılmış bir çalışma sonucu oluşturulmuş AYD görülmektedir. Şeklin ortasında bulunan 7 kutucuğun her birisi AYD'nin bir aşamasını temsil etmekte ve bu araştırmaya göre AYD 7 aşamadan oluşmaktadır. Orta sıradaki kutucuklar normal bir ailenin durumunu yansıtırken, alt ve üst sıralardaki kutucuklar normalin dışına çıkan aileler için AYD aşamalarını göstermektedir.

Ülkemizde aile yaşam dönemlerini hem de ekonomi ile ilişkilendiren ilk çalışmalara Güven'in (1991) ve Ersoy'un (1993) çalışması örnek verilebilir. ABD'de yapılan bir araştırmada bir ailenin tüketim harcamaları AYD aşamalarına göre ayrılarak tespit edilmiştir. Buna göre evlenmeden önce kişilerin gelirlerinin çoğunu giyim, eğlence, seyahat, macera için harcadıkları tespit edilmiştir.

Yeni evlilerin müzik setleri ve mobilyalara daha çok pay ayırdıkları tespit edilmiştir. Eve bir çocuğun gelmesiyle birlikte çocuk bakım ürünlerine, evin içinde ve evin yerinde çocuğa yönelik değişikliklere yönelik harcamalar ve ev gereçlerine yapılan harcamalar dikkati çekmektedir. Çocukların yetişkinlikleri döneminde harcamalar özellikle yenileme için (otomobil, ev, mobilya ya da beyaz eşyaların yenilenmesi) yapılmaktadır. Eğitim harcamaları bu dönemde artış göstermektedir. Sonraki aşamada ebeveyn kendine daha çok para harcamakta, lüks tüketime ve seyahatlere yönelmektedir. En son aşamada harcamaların çoğu sağlık elde etmek için kullanılmaktadır (Assael, 1992:477). Benzer şekilde karar verme şekilleri ve karara katılma oranları anne ve baba rolü oynayanlar için değişmekte aynı zamanda çocuklu dönemlerde de çocukların farklı ağırlıklarla tüketim kararlarına katıldıkları bilinmektedir. Costa vd. (2002) ev tercihinde ailenin farklı aşamalarda olması durumunda kullanılan kriterlerin farklılaştığını tespit etmişlerdir. Çocukların varlığına ve yaşlarına bağlı olarak otobüs durağına yakın yerde oturmak ya da sessiz bir muhitte oturmak temel belirleyici olabilmektedir. Arriagada, (2006) yaptığı çalışmada hane halklarını aile yapısına göre 5 temel bölüme ayırmıştır (bekârlar, çekirdek aile, geniş aile, birleşik aile, bağı olmayan hane halkları). Araştırmacı 5 aşama olarak ele aldığı çalışmada Güney Amerika ülkelerinin ailelerinin hangi grubunun nüfusun hangi oranında olduğunu hesaplayarak ülkeler arası bir karşılaştırma yapmıştır.

AYD konusu, bireyin davranışlarını anlamada ve aile içi ilişkileri anlamada önemli katkıları olabilecek disiplinler arası bir konu olarak görülmektedir. Bu tür çalışmalar sayesinde toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri izlemek mümkün olabilmektedir. AYD aşamalarının tespit edilmesi durumunda gelecekte yapılacak yeni akademik çalışmalara kapı açmak ve aile konusunda öngörülerde bulunmak mümkün olabilecektir. Yabancı ülkeler-

deki araştırmalar sonucunda ailenin farklı dönem özellikleri, farklı dönemlerde tüketilen ürünler tespit edilerek ailenin yaşam süreci boyunca izlediği yol belirlenmiştir. Bu konuda çalışma yapmak, bugün yapılacak tespitlerle takip eden dönemlerde yapılacak tespitlerin karşılaştırılması ve dolayısıyla toplumda yaşanan değişimin aile ve tüketim merkezli olarak izlenmesi imkânını verecektir.

TÜRKİYE'DE AİLE ARAŞTIRMALARI VE AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜ

Türkiye'de 2006 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmaya göre rakamlar, yaşayan ailelerin büyük çoğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğunu göstermektedir:

- % 6,0 Tek kişilik hane
- % 80,7 Çekirdek aile
- % 13,0 Geniş aile
- % 0,3 Öğrencilerden/işçilerden oluşan hane

Geleneksel aile tipinin oransal olarak azlığı ve yalnız yaşayanların oranının yüksekliği dikkat çekicidir.

ABD'de yaklaşık 100 yıl önce yapılan çalışmalara göre 19. yy Amerikan ailelerinin %80i çekirdek aile, %12-15 geniş aile, % 3-5 ise tek başına yaşayanlardan oluşmuştur (Hareven, 1974). Bugün ABD'de daha az geniş aile ve daha fazla oranda tek başına yaşayanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla ABD toplumunun 100 yıl önceki durumu bugünkü Türkiye'ye benzemekten ABD'de yapılan bir araştırmanın olduğu gibi Türkiye'de de geçerli olduğunu söylemek doğru değildir. Aile yapısı ve aile yaşam döngüsü üzerine yapılan çalışmaların ülkeden ülkeye farklı sonuç vermesi olağan bir durumdur. Başka ülkelerde yapılan çalışmaların olduğu gibi diğer ülkelerde de geçerli olması belki farklı zaman dilimlerinde mümkün olabilir. Kısacası aile yapısı ve yaşam döngüsü üzerindeki çalışmaların ülkelere has olması gerekmektedir.

Ülkemizde nişanlılık dönemine atfedilen önem, çocukların yaşının büyük olmasına rağmen ailede anne-baba tarafından hâlâ çocuk olarak algılanması, geleneksel ailelerde yeni evlilerin büyüklerin yanına yerleşerek yaşamaları durumları kültürel farklılıkların varlığını ve derinliğini göstermektedir. Aile bağları Türk toplumunda batılılara göre hala daha güçlüdür. Bu nedenle Türk ailesinin kendine has AYD'sini ortaya çıkarmak, bugünkü bilim adamlarımızın üstlenmesi gereken sorumluluklardan birisidir.

Ailelerin yaşam döngülerini inceleyen bir araştırmada değişkenler olarak ele alınan kırsal/kentli, ırk, etnisite, meslek, oturulan ev, aile geliri gibi faktörlerin etkisi incelenmiş ancak beklendiği kadar büyük olmadığı görülmüştür. Bugün ailenin değişirici, dönüştürücü dinamik yapısının incelenmesine ihtiyaç vardır. Bu açıdan bakıldığında etnisite, kentlilik gibi yapısal özelliklerin dinamizme katkı sağladığı söylenebilir.

AİLE YAŞAM DÖNGÜSÜNÜ TESPİT ETMENİN FAYDALARI

AYD'nin belirlenmesi, aile konulu araştırma yapacak bilim adamlarının araştırmalarında göz önüne almaları gereken temel bir değişkenin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Türk aileleri için yaşadığımız zaman diliminde geçerli olan Aile Yaşam Döngüsü'nün tanımlanmış olması ayrıca aşağıdaki faydaları da sağlayacaktır:

- Ortaya çıkartılabilecek AYD ve aşamaları elbette birçok analizde kullanılabilir.
- Elde edilecek AYD aşamaları yardımıyla aile içinde yaşanan olaylar daha iyi anlaşılabilir. Örneğin otorite değişimleri, yaşanan psikolojik sorunlar, ekonomik sorunlar ve rahatlamalar AYD boyunca gözlemlendiğinde daha iyi anlaşılabilir hale gelecektir.
- AYD bir tür ölçektir. AYD aşamalarının tespit edilmesi ile aile konusunda birçok araştırmada kullanılabilir bir ölçek geliştirilmiş olacaktır.

- AYD'nin ortaya konmuş olması en başta aile konusunda psikolojik terapi yapma yolunu açabilecektir.
- AYD'nin bir sonraki aşaması öngörülebilir olduğunda aile üyelerini karşılaştacakları zorluklarla ilgili uyarmak mümkün hale gelebilecektir.
- AYD yardımıyla aileler için yeni istatistikler tutmak mümkün olabilecektir. Bu istatistikler yardımıyla aile bugünkü olduğundan daha derin araştırılabilecektir. Yeni araştırma konuları, yeni kavramsallaştırmalar, yeni ölçekler geliştirilmesine yol açabilecektir.
- Aile daha yakından tanındıkça kamu kuruluşlarının yöneticileri, siyasetçiler AYD'ye dair bilgiler aracılığıyla toplumu daha iyi tanıma ve özgün çözümler geliştirme fırsatını bulabileceklerdir.
- Tüketim olgusuyla ilgili kamu kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, geliştirecekleri stratejilere yardım edilmiş olacaktır.
- Aileleri çalışma konusu olarak ele alan sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşları bu sayede görevlerini daha iyi yerine getirebilecektir. Örneğin aile içinde yaşanması muhtemel problemlerin ortaya çıkacağı AYD aşamasında belirli sorumluluklar üstlenen kamu kuruluşları ya da sivil toplum kuruluşları bu tür problemlerin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla çalışma yapma imkânına kavuşacaktır.
- Aile içi kariyerler tespit edilerek kariyer basamakları geçiş dönemindeki zorluklar ortaya çıkartılabilecektir.
- Araştırmacılar bireysel davranışlar ile AYD arasındaki ilişkinin kurulması ile yeni çalışma alanları bulabileceklerdir.
- Aile yaşam döngüsü yaklaşımı, ailenin özellikleri ile faaliyetleri ve etkileri arasından daha anlamlı ilişkiler kurulmasını anlamlı hale getirmektedir.

SONUÇ

AYD'den beklenen ve yukarıda örnek olarak sayılan faydaların ve başka faydaların da sağlanabilmesi şu temel soruların cevaplanmasına bağlıdır: *Türk ailesinin sahip olduğu AYD kaç aşamadan oluşmaktadır? Her bir dönem ne kadar sürmektedir? Yaşam döngüsü aşamalarının belirleyicileri nelerdir? Bu belirleyicilerin etki büyüklükleri ne kadardır? Başka ülkelerdekine benzer değişkenler benzer etkilere sahip midir? Farklı etkilere sahip kendine has yeni değişkenlerin etkisi var mıdır?* İşte bu soruların cevapları bulunduğunda AYD'nin tespit edilmesiyle sağlanacağı ileri sürülen faydaların elde edilmesi mümkün olacaktır.

AYD'nin belirlenmesi yukarıda sayılan gerekçelerle önemlidir. Ancak bugüne kadar ülkemizde bir alan araştırmasına dayalı olarak AYD'nin belirlenmemiş olması araştırmacıların başka ülkelerde yapılan çalışmaların sonuçlarının ülkemizde de geçerli imiş gibi aynen kullanılması kolaycılığına kaçılması sonucunu doğurmaktadır. Başka ülkelerde geliştirilmiş modellerin aynen alınması, sosyal problemlerin nedenlerinin tespitinde de çözümlerinin tespitinde de yanlışlıklar doğurabilecektir. Bu nedenle ülkemize has AYD'nin tespit edilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye'ye özel AYD aşamalarının temel kırılma noktalarının ve dönemlerin uzunluklarının aşağıda yer alan değişkenler yardımıyla tespit edilmesinin mümkün ve uygun olduğu düşünülmektedir: Evlenme yöntemi, ailenin kazanç kaynağı, nişanlı kalma süresi, annenin yaşı, babanın yaşı, babanın eğitimi, babanın mesleği, babanın hayatta olması, annenin eğitimi, annenin mesleği, annenin hayatta olması, ilk eş –ikinci eş olma durumu, çocukların arasındaki yaş farkı olması, çocuk sayısı, çocukların eğitimi, çocukların mesleği, ölen çocuk sayısı, çocukların cinsiyetleri, çocukların evlenme yaşı, evde eş ve çocuklardan başka yaşayanlar, konut sahipliği, ailenin otomobil varlığı, yaşanan

yerleşim yerinin büyüklüğü, yaşanan yerleşim yerinde geçirilen süre, dini inançlar, arkadaş çevresi, iletişim kurma becerisi, etnisite, dünya görüşü, coğrafi bölge, yaşanan evin türü (müstakil, daire vb.), ailenin geliri.

Değişkenlerin sayısının çokluğu hepsinin aynı derecede önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Yapılacak analizlerle bu değişkenlerden hangilerinin AYD'nin aşamaları konusunda daha belirleyici olduğunun tespitinden sonra, bazı değişkenler birleştirilebilecek, yenileri eklenebilecek, ya da bazıları çözümden çıkartılabilecektir. AYD'yi tespit için kullanılan değişken sayısının çokluğu ortaya çıkarılacak modelin daha çok alanda geçerli olmasını sağlayabilecektir. Bu nedenle mümkün olduğu kadar çok sayıda değişkenle yola çıkılması bu alanda yapılacak alan araştırmalarının geçerli sonuçlar doğurması bakımından önemlidir.

AYD'nin sağlıklı biçimde oluşturulması durumunda aile ile ilgili konularda daha sağlıklı ölçmeler yapılabilecektir. Bugüne kadar AYD göz ardı edilerek yapılan çalışmalar elbette aileyi anlamak için önemli bir kilometre taşı olmuştur. Ancak bundan sonraki çalışmalarda AYD'nin etkileri de göz önünde tutularak aşağıdaki konularda araştırmaların yapılmasına gerek vardır.

- Aile ve ekonomi
- Aile ve tüketim
- Aile tipleri (geleneksel ve çekirdek) ve aile yaşam döngüsü
- Aile bireyleri (kadınlara özel çalışmalar gibi)
- Cinsiyet rolleri
- Eğitim
- Ailede verilen kararlar
- Aile içi çatışmalar
- Aile üzerine yapılan araştırmalar
- Kültürlerarası karşılaştırmalar
- Kültürel değişim
- Çocuklar
- Aile psikolojisi
- Sağlık problemleri

Daha önce de belirtildiği gibi aileyi anlamak için disiplinler arası çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ancak başlangıç olarak bu çalışmaların daha sağlıklı çözümler üretebilmesi için AYD'nin aşamalarının belirlenmesi gerekmektedir. Elde edilen

AYD'nin aşamalarının ve sürelerinin belirlenmesi, aileye ilişkin her türlü problemlerin çözümünde bir temel olabileceğinden toplumsal refaha ve bireysel mutluluğa katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahuja, Roshan D. and Kandi M. Stinson. (1993). "Female-headed Single Parent Families: An Exploratory Study of Childrens' Influence in Family Decision Making." In *Advances in Consumer Research 20* . Eds. Leigh McAlister and Michael L. Rothschild. Provo, UT: Association for Consumer Research, 469-474.
- Aktaş, Aliye Mavili (2004) "Aile Terapisinde Sosyal Hizmet Yaklaşımı" *Aile ve Toplum*, Cilt 6, No:2, s.33-40.
- Arpacı, Fatma ve Ali Fuat Ersoy (2007) "Kadının Çalışmasının Ailenin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi" *Aile ve Toplum*, Cilt 9, No:3, s. 41-50.
- Arriagada, Irma. (2006), "Changes and Inequality in Latin American Families" *Journal of Comparative Family Studies*; Autumn 2006; 37, 4; Academic Research Library, pg. 511
- Assael, Henry. (1992), *Consumer Behavior Marketing Action*, (fourth Ediditon, PWS-Kent Publishing company, Boston.
- Ayan, Dursun (2004) "Tüketiyorum Öyleyse Varım Gösterimlik Tüketim ve Tüketici Kimliğinde Aile" *Aile ve Toplum*, Cilt 6, No:2, s.81-90.
- Ball, F.L. Jessica, Phillip Cowan, and Carolyn Pape Cowan (1995). "Who's got the Power? Gender Differences in Partner's Perceptions of Influence during Marital Problem Solving Discussions." *Family Processes 34* (September): 303-321.
- Beatty, Sharon and Salil Talpade (1994). "Adolescent Influence in Family Decision Making: A Replication with Extension." *Journal of Consumer Research 21* (September): 332-341.
- Burns, Alvin C. and James W. Gentry (1990). "Toward Improving Household Consumption Behavior Research: Avoidance of Pitfalls in Using Alternative Household Data Collection Procedures." In *Advances in Consumer Research 17* . Eds. Marvin E. Goldberg, Gerald Gorn, and Richard W. Pollay. Provo, UT: Association for Consumer Research, 518.
- Burns, David (1993). "The Family as a Consumer." *Psychology and Marketing 10* . (March/April): 79-80.
- Carter, Betty, McGoldrick Monica (1999) *The Changing Family Life Cycle: A Framework for Family Therapy*, Allyn & Bacon, The United States of America.

- Commuri, Suraj and James W. Gentry (2000). "The Wu-Li Economy: Emic Narratives on Resource Management in Emergent Households." Winter American Marketing Association Educators' Conference. San Antonio.
- Costa, Joao Alberto da, Ganzo Fernandez; Roberto de Oliveira; Norberto Hochheim. (2002) "Application of family life cycle concept in determining potential segment for housing projects", *Property Management*, 2002; 20, 5; ABI/INFORM Global, pg. 312
- DudokdeWit A Christine Brouwer, Anke Savenije, Moniek W Zoetewei, Anneke Maa.(2002) "A hereditary disorder in the family and the family life cycle: Huntington Disease as a Paradigm", *Family Process*; Winter 2002; 41, 4; ProQuest Medical Library pg. 677
- Ersoy, Ali Fuat. (1993), "Düzenli gelire sahip ailelerin tüketim harcamaları ve bunu etkileyen faktörler", Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Georgas, James, Sophia Christakopoulos, Ype H. Portingha, Alois Angleitner, Robin Goodwin, and Neophytos Charalambous. (1997). "The Relationship of Family bonds to Family Structure and Functions across Cultures." *Journal of Cross-Cultural Psychology* 26 (May): 303-320.
- Güven, Seval. (1991), "Aile yaşam dönemleri ve özelliklerinin ev idaresi ilkeleri yönünden incelenmesi", Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Hareven, Tamara K. (1974) "The Family as Process: The Historical Study of the Family Cycle" *Journal of Social History*, Vol. 7, No. 3. (Spring, 1974), pp. 322-329.
- Murphy, Patrick E ve William A Staples. (1979), "A Modernized Family Life Cycle", *Journal of Consumer Research* (pre-1986); Jun 1979; 6, 1; ABI/INFORM Global, pg. 12
- Özmete, Emine (2004) "Ailelerin Öznel Refah (Subjective Well-Being) Düzeylerine ilişkin Bir değerlendirme", *Aile ve Toplum*, Cilt 6, No:2, s.9-21.
- Reilly, Michael D (1982). "Working Wives and Convenience Consumption." *Journal of Consumer Research* 8 (March): 407-418.
- Rindfleisch, Aric, James E. Burroughs, and Frank Denton. 1997. "Family Structure, Materialism, and Compulsive Consumption." *Journal of Consumer Research* 25 (December): 312-325.
- Rosen, Dennis L. and Donald H. Granbois (1983). "Determinants of Role Structure in Family Financial Management." *Journal of Consumer Research* 10 (September): 253-258.
- Saracel, N., B. Özkara, M. Karakaş, Ş. Özdemir, R. Yelken, S. DüNDAR ve Y. Karaca (2002). *Afyon İli Tüketim Analizi, Tüketici Davranışları ve Eğilimleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Schiffman, L. G., Kanuk, L. L. (1983) *Consumer Behavior*, Prentice Hall, Inc., New York.
- Michael R. Solomon (2000) *Consumer Behavior, Buying, Having and Being*, Prentice Hall, Nev York.
- Strober, Myra H. and Charles B. Weinberg (1980). "Strategies Used by Working and Non-working Wives to Reduce Time Pressures." *Journal of Consumer Research* 6 (March): 338-348.
- Weinberg, Charles B. and Russell S. Winer (1983). "Working Wives and Major Family Expenditures: Replication and Extension." *Journal of Consumer Research* 10 (September): 259-263.
- Yavas, Ugur, Emin Babakus, and Nejdet Delver (1994). "Family Purchasing Roles in Saudi Arabia: Perspective of Saudi Wives." *Journal of Business Research* 31 (September): 75-86.